

KÖNYVISMERTETÉS

Bíró Aurél – Seremetyeff-Papp János: *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók 1508–1945*. Budapest–Pápa, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Pápai Jókai Mór Városi Könyvtár, 2015. 198 p. (ISBN 978-963-9818-33-0)

Bíró Aurél és Seremetyeff-Papp János 2015 végén megjelent kötete magas színvonalú, küllemében reprezentatív, hiánypótló mű a magyar vexillológiai kutatás történetében. A mű megjelenését közel tízéves kutatómunka előzte meg, amelynek gyümölcsét a Szűz Mária-ábrázolású templomi zászlók esetében 2012-től négy publikációban is tanulmányozhatják az érdeklődők.

A művet dr. Ferencz Csaba CSR a Szent István Lovagrend nagymesterének és dr. Tringer László prof. emeritus, a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend magyarországi helytartójának köszöntői vezetik be (5–7. o.). Kiemelik, hogy a kiadvány túlmutat egy katonai zászlókat feldolgozó monográfián, és fontos pontként szolgál a Szent Szűz, a Magyarok Nagyasszonya kultuszának megismerésében. A köszöntőket Reider Mónika a Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményvezető-főmuzeológusának, történészének előszava követi, amely rövid könyvismertetőként is értelmezhető (9. o.). A tárgyalás előtti részt a szerzők által jegyzett bevezető zárja (9–18. o.), amely négy nyelven (magyarul, németül, oroszul és angolul) ismerteti a kötet megjelenése előtt végzett kutatómunka eredményeit. A kiadvány kiegészíti a korábbi – templomi, cserkész, iskolai, céhes, iparos és egyleti zászlókon megtalálható – Szűz Mária-ábrázolások kutatásait a katonai zászlókon láthatóakkal, és röviden összefoglalja a zászlók jelentőségét a hadászatban. A bevezetőben is érződik, hogy a szerzők a Szűz Mária-ábrázolású zászlók felkutatásánál a teljességre törekedtek, és átfogó képet kívánnak nyújtani a téma iránt érdeklődő kutatóknak és laikusoknak egyaránt. Hangsúlyozzák, hogy a vizsgált zászlókra nem csupán múzeumi tárgyi forrásként érdemes tekinteni, hanem mint szakrális, történelemformáló események tanúira és eszmeiség szimbólumaira is egyben.

A bevezetőt a kötet négy fő fejezete követi: 1. *Mariológia* (19–20. o.), 2. *Babba Máriától a Magyarok Nagyasszonyáig* (21–28. o.), 3. *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók a magyar történelemben* (29–51. o.), 4. *A fővárosban őrzött Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók* (52–179. o.). A felsorolt fejezeteket a *felhasznált források és szakirodalom* (181–196. o.), valamint a *tartalomjegyzék* (197–198. o.) zárja. A recenzió szövegének követhetősége miatt az egyes fejezeteknél lévő alfejezeteket és azok alsóbb egységeit egyként fogom kezelni és bemutatni.

A *Mariológia* című fejezetben a szerzők Szűz Mária szerepét, tiszteletét, emlékezetét vizsgálják, és adnak átfogó teológiai leírást a Szűzanyáról a különböző kultúrák és vallások értelmezési keretei között vizsgálódva. Az alaposan átgondolt és felépített, a műre végig jellemző szerkezetből adódóan az említett teológiai értelmezési keretből bontakozik ki a *Babba Máriától a Magyarok Nagyasszonyáig* című második fejezet tudományos kontextusa. Ebből is jól látható, hogy utóbbi fejezet voltaképpen szerves részét képezi az első, *Mariológia* című fejezetnek, egységében nem választható el attól. A külön fejezetbe való besorolás mégis dicsérendő, hiszen ez az átláthatóság mellett nyomatékosítja a magyarországi Mária-kultusz eredetének fontosságát. A *Babba Máriától a Magyarok Nagyasszonyáig* fejezet első fele a *Szűz Mária és a magyarság viszonya, a korona-felajánlás* című alfejezet (2.1.) tehát már szűkített formában, a magyarság és a Szűzanya viszonyát vizsgálja, a magyar népi hagyományban megjelenő Nagyasszonytól, Bódogasszonytól egészen a keresztény Szűz Máriáig. A fejezet második fő egységének (2.2.) történeti vizsgálata a korona-felajánlás továbbélését mutatja be az Árpád-kortól, vagyis a keresztény magyar államiság szakrális alapjaitól, III. Béla és I. Lipót uralkodásán keresztül egészen 2006-ig, az utolsó országhelajánlásig. A szerzők mindezt széles forráscsoport beemelésével, festmények, tyrium felhasználásával ismertetik.

A *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók a magyar történelemben* című fejezetet a szerzők további három kisebb egységre bontották. Az első részben (3.1.) a magyar hadi zászlók megjelenését tanulmányozhatják az olvasók az „ősmagyaroktól” egészen I. Mátyás király uralkodásáig. A második alfejezet (3.2.) további alegységekre bomlik, amely a szerzők rendszerszerű szemléletmódját tükrözi. Az alsóbb egységek segítségével az olvasó az első fennmaradt Szűz Mária-ábrázolású zászlóktól eljuthat a 19. századiak megismeréséig, és a mohácsi csatában használt zászlókon túl betekintést nyerhet az 1559-es vármegyei zászlóegységesítésbe, illetve a 16–18. századi, a Habsburg-uralom alatt a zászlóknál tapasztalható elnémetesedésbe, ami alól – mint kiderül – csak a megyék, egyes zászlósurak és a Rákóczi-zászlók voltak kivételek. (Az alegységek számozásába sajnos hiba csúszott, a 3.2.1-es alegység után a 3.2.3-as következik, de ez természetesen érdemben nem von le semmit a vizsgált szövegrészek értékéből.) Az adott fejezet utolsó, vagyis harmadik alfejezete, az 1896-os Ezredéves Országos Kiállításán bemutatott zászlókat veszi sorra (3.3.). A 25 tárgyi forrást időrendi sorrendben, előre meghatározott és felépített szisztéma szerint elemzik a szerzők: kelteznek a zászlókat, majd vexillológiai szempontjából tipizálják őket, leírás

adnak róluk, amelyet kiegészítő információkkal is ellátnak. Örven- detes, hogy a szerzők a zászlókon található ábrázolások történelmi nyomainak feltárásánál tovább szélesítették a források körét króni- kák ábrázolásaival, szövegeivel és pénzérméken látható ábrázolások beemelésével. A források között megjelenő Képes Krónika felhasz- nálásánál azonban megjegyzendő, hogy Árpád-házi uralkodóknál látható országzászló-ábrázolás esetében nem szerencsés a krónikára támaszkodni annak későbbi keletkezése okán. A szerzők a zászlók és más tárgyi források vizsgálatánál a felépítésre és kialakításra is kitérnek.

A kötet negyedik, egyben legnagyobb terjedelmű egysége *A fő- városban őrzött Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók* című fe- jezet. A terjedelemmel párhuzamba hozható a kidolgozottság is: hét alfejezeten keresztül olvasható a címben szereplő forráscso- port részletes elemzése. A fejezet 4.1. *Gyűjtőkör* alegysége néhány mondatban felsorolja a tárgyi forráskorpusz őrzési helyeit, azon- ban a címmel ellentétben a színszimbolikával, annak liturgikus jel- lentésével; a lángnyelvdiszítéssel és a zászló szegelésével foglalkozik hosszabban. Az alcím választás nem túl szerencsés abból a szem- pontból sem, hogy a „gyűjtőkör” kifejezés a közgyűjtemények gyű- jteményszervezési elveinek összességét jelenti, s nem őrzési helyet. A kitekintés azonban hasznos bevezetője a negyedik fejezetnek. A második alfejezet (4.2.) a 17. századtól 1848-ig vizsgálja a Szűz Mária-ábrázolású zászlókat, amelyben sok érdekességet és unikális zászlót ismerhet meg az olvasó. Ilyen például az alfejezet első zász- lója, a Pandula Attila szerint korábban Tomori Pál, esztergomi érsek tulajdonában lévő, és Mohácsot is megjárt 17. századi selyemzászló. A műből sajnos nem derül ki, hogy a zászlót utólag miért datálták a 17. századra, holott a zászló előlapján lévő felirat is Tomori Pálhoz köthető provenienciát erősít, vagyis 16. századi keltezésű. A másik kiemelkedő zászló a 18. század végi Máramaros vármegye zászlója, amelynek előlapján a Kolozsvári Istenanya kegyképének másolatát láthatjuk. A zászlókép különlegessége a szír-palesztín női viseletben rejlik, amelyben a Szűzanyát ábrázolják. A zászlóról készült rész- letes leírásból kiderül, hogy az ábrázolás egy bizánci Mária-ikon- típus, úgynevezett Hodigitria. A zászlók uniformizálása, a fonto- sabb változások ismertetésére is kitérnek a mű szerzői. Említik az 1740-es években a Habsburg-haderőnél használt zászlószabályza- tot, amely szerint Szűz Mária-ábrázolás csak az ezredzászlókon for- dulhatott elő, vagy az Udvari Haditanács 1745 decemberében ho- zott szabályzatát. Ezek a feljegyzések vezetőként, a zászlótörténet, illetve a zászlókon megjelenő ábrázolások értelmezési kereteiként szerepelnek. Az alfejezet legnagyobb részét a Pest, Pilis és Solt vár- megye 1800 körülől egészen a 18–19. század fordulójáig datált in- szurgens lovassági zászlóinak elemzése teszi ki. Az 1848–1849-es honvédszászlók ismertetése, a harmadik alfejezet (4.3.) történeti be- vezetővel indul. Ebből többek között kiderül, hogy a szabadságharc alatt a honvédség két fegyvernemének voltak zászlói: a lovasságnak és gyalogságnak, és a teljes magyar haderő zászlóinak száma a vilá- gosi fegyverletételkor 250-260 darabra volt tehető. Az 1848–1849-es zászlókról készítése hiába volt központilag meghatározott és hívták a kortársak „szabályszerű”-nek vagy „szabályszerűleg készítettnek”, mégis különböztek egymástól. A szerzők ennek bemutatása érde- kében részletesen kitérnek a zászlók különböző variánsaira, mé- reteire, a rajtuk lévő ábrázolásokra, készítésük helyére és felszen- telésük menetére is. A kötetben itt említik először a zászlóanyákat és szerepüket, akik az egyházi felszentelés után díszes, hímzett és

jelmondattal ellátott szalagot kötötték a zászlórudakra, amelyet a zászlótartók, majd a zászlóalj honvédeinek eskütétele követett. Az alfejezetben a szerzők külön kitérnek egyes zászlóaljok zászló- inak történetére, feltárták azt is, hogy fennmaradtak-e, illetve mi- lyen ismeretekkel rendelkezik a tudományág velük kapcsolatban. Ezután egy táblázatba foglalva mutatják be a honvédszászlókat, kitér- nek hadrendi megnevezésükre, típusukra, leltári számukra és meg- jegyzést is fűznek hozzájuk. Egyes zászlókat részletesen kiemelnek és elemeznek az alfejezet további részében. Érdekesség, hogy bizo- nyos esetekben olyan magyar címerábrázolással találkozunk a zász- lókon, amelyekről a trónfosztás következtében vagy hiányzik a Szent Korona, vagy babérmagorlással, karddal helyettesítik azt. Ezeknek a zászlóknak a felvételeit is közlik a szerzők. Emellett külön kitér- nek a zászlószalagokra és olyan zászlókra is, amelyeknek már csak bizonyos foszlányai lelhetők fel. A 48-as zászlóknál különösen hang- súlyosan jelennek meg a zászlószegélyek, amelyeket a szerzők farkasfogakként írnak le. E leírás kapcsán azonban el kell gondolkodni azon, hogy a vexillológia mennyire különíthető el a heraldikától, il- letve a két forráscsoporton megjelenő ábrázolás egymástól. Nem ál- lást foglalva e terminológiai kérdésben, csak érdekességként emlí- tem, hogy a zászlóknál sok esetben farkasfogként leírt szegély nem felel meg a heraldikában – jellegzetesen a Báthory-család címerében – megjelenő farkasfoggal. A címertanban a 48-as zászlókon látható szegélyek ékként írhatók le, a felfelé irányuló álló, az egyik oldal- ról másikba indulók oldal, míg a felülről lefelé irányuló függő ékek.

A negyedik fejezet negyedik alegységében (4.4.) a *Csaszári il- letve császári és királyi zászlók* csoportjával ismerkedhetünk meg az 1918-as évig bezárólag. Ennél a fejezetnél is alkalmazzák a szerzők a már megszokott struktúrát, és az alfejezetet a zászlók történetének bemutatásával kezdik, és megemlítik azokat a rendeleteket, címer- rendezéseket illetve törvényeket, amelyek hatással voltak a katonai zászlók felépítésére. (A levél alakú zászlócsúcs kapcsán például az olvasó megtudja, hogy annak két oldalára 1918-ig az uralkodó mo- nogramját gravírozták.) A történeti bevezetőt a zászlók bemutatása követi, amely egy igényesen kidolgozott Szűz Mária-ábrázolással el- látott zászlószalag leírásával kezdődik. A rövid elemzés után – az előző alfejezethez hasonlóan – a szerzők táblázatba szedve írják le a vizsgált tárgyi forráskorpuszt, amelyekből a mintát, a zászlón sze- replő címet és a felszentelés időpontját is megtudhatjuk. A táblázat után folytatódik a források szöveges bemutatása, amely egység IV. Károly 1916-os koronázási országzászlójának leírásával végződik. Az alfejezetben a szerzők nagyobb hangsúlyt helyeztek a szalagok elemzésére, illetve a forráskorpuszba beemeltek egy köztéri szob- rot is, Zala György alkotását. A bronzszobor zászlaja – mint ahogy azt a szerzők is helyesen megállapították – az 1848–1849-es hagyó- mányokat követi. Így viszont felmerül a kérdés, hogy ez miért nem az előző fejezetben szerepelt. Ezen túl a három történelmi eseményt feldolgozó festmény beemelését is következtetlennek tartom, mivel a rajtuk szereplő zászlók nem az alfejezetcímben megjelölt csoport részei. A negyedik fejezet ötödik alfejezete (4.5.) az 1919 és 1938 között használatban lévő zászlókat veszi sorra. A történeti beveze- tés részletesen foglalkozik az 1919-ben megalakult Magyar Nem- zeti Hadsereg fővezérére csapatzászlók kapcsán tett megállapítá- saival, és történelmi források felhasználásával mutatja be hogyan került előtérbe a két világháború között a csapatzászlók hagyomá- nyokra és az egyházra támaszkodó eszmeisége. A történeti leírás- nál a szerzők akkurátusan eljárva emelik be a főszövegbe a vizsgált

forráscsoportra vonatkozó határozatokat és rendeleteket, amelyek pontosan meghatározták a zászló felépítését, tárolását, a nyél hosszát, átmérőjét és hordmódját. Dicséretes, hogy az 1920-as lovassági zászlókat rendszeresítő elnöki körrendelet szövege mellé a mintául szolgáló vázlatot is beemelték. A zászlók bemutatásánál az érdeklődő szemmel kísérheti a Nemzeti Hadsereg első csapatzászlójának történetét, és a rajta végzett módosításokat, illetve hosszabb leírásban ismerheti meg a budavári Királyi Palota udvarlakai őrségének zászlaját és annak használatát. A mű ezen részében érdekességként jelenik meg bizonyos zászlók hátlapján a magyar középcímer, amely a középkori pecséteken olykor szereplő igénycímerek analógiájaként is értelmezhető. Az alfejezetnél pozitívum a különböző archív felvételek beemelése, amelyek által képi ábrázolásokon is látható a zászlók használata vagy éppenséggel felszentelésük ünnepe. Az alfejezetben körülbelül egy oldal terjedelemben megjelenik az adott történelmi korszakban fontos szervezetként jegyzett Levente Egyesületek két zászlója is. A hatodik alfejezet (4.6.) az 1938 *mintájú honvédzászlók* címet viseli, amely az 1938. év végén bevezetett uniformizáló rendeletre utal. Ebből a típusú tárgyi forráscsoportból 31 darabot őriz a Hadtörténelmi Múzeum, amelyből az egyik darab külföldről, Kanadából érkezett haza. Az 1938 mintájúnak nevezett zászlókat feldolgozó alfejezet is a zászlótörténet ismertetésével kezdődik, és szilárdan ragaszkodik a vonatkozó rendeletek felsorolásához, idézéséhez. Utóbbi beemelése hasznos ismeretanyag, hiszen az érinti a zászló minden egyes részét a szegektől kezdve a zászlórúdon át egészen a zászlóhoz tartozó zászlótokig és zászlóborítékig. Képet kapunk a zászlók átvételének és átadásának folyamatáról, illetve felszentelésük menetéről. Utóbbi kapcsán több példát is hoznak a szerzők, amelyeket levéltári iratok tükrében tanulmányozhatunk. A könyv szerkesztése szempontjából azonban következtetlenséget is felfedezhet az olvasó, amely mellett a recenzió sem mehet el szó nélkül. A zászlókon már korábban megjelent, és a szerzők által is már említett magyar középcímer heraldikai leírása csak ebben az alfejezetben történik meg egy lapalji jegyzetben. A fejezet fő hozadéka a – Hadtörténelmi Múzeumban lévő – 31 darab zászló adatairól készített

táblázat. A táblázat zászlókataszterként is értelmezhető, amelyben a szerzők külön megadják a hadrendi megnevezést, az – azonosításhoz szükséges – leltári számot, a zászló felszentelésének évét és megjegyzésként az adott forrással kapcsolatos legfőbb információkat. A korpuszban szereplő zászlók közül kettővel részleteiben is foglalkoznak, és a 2. Honvéd Táborig Tüzérsztyály zászlója esetében részletesen elemzik a zászlórúdba vert szegeket és a zászlócsúcsot.

A kötet fő szövegének lezárásaként (4.7.) az országzászlót mutatják be a szerzők története és felépítése alapján. A zászló – mint kiderül – a trianoni békediktátum elleni tiltakozásnak volt fontos tárgyasult formája 1928-tól, s 1944-től vagy lebontották, vagy átalakították őket. Részletes leírást kapunk a zászlóról, amelyen a Magyarok Nagyasszonya felhőkön ülve látható.

A mű végezetül az elkészítés során nyújtott segítségért köszönetnyilvánítással (179. o.); a felhasznált források, szakirodalom listájával (181–196. o.) és a tartalomjegyzékkel (197–198. o.) zárul. Utolsó akkordként egy felhívást olvashatunk a kötetben, melyben a szerzők arra kérik az olvasókat, ha tudnak olyan Szűz Mária-ábrázolású hadizászlóról vagy töredékről, mely nem szerepel a könyvben, azt jelezzék a szerzőknek (199. o.).

Jelen könyv a felsorolt apróbb hibáktól eltekintve rendkívül fontos munka a vexillológiai kutatás területén belül. Kereteit tekintve messze túlhalad egy zászlókat összegyűjtő, forrásközlő kötetben, hiszen részletes leírásaival és a forráscsoport tudományos elemzésével a szerzők egy olyan Szűz Mária-ábrázolással ellátott zászlókat összegző katasztert hoztak létre, amely megkerülhetetlen az adott témát kutatók számára. Tágabb kontextusba helyezve a könyvet kijelenthető, hogy fontos helyet foglal el a vexillológiai kutatáson belül. Szerkesztése következetes, a képi ábrázolások mellett, hogy díszítő elemként is funkcionálnak, többnyire jó minőségüknek köszönhetően segítik a kutatókat, érdeklődőket egy-egy zászló tanulmányozásában. A széles forráscsoportot megjelenítő képeket a szerzők következetesen építették be a kötetbe.

Bakó Zsigmond

